

VÝZKUM ŠKOLNÍHO KLIMATU V PROJEKTU ZDRAVÁ ŠKOLA

Ilona Jirečková

Abstrakt

Účelem příspěvku je informovat o výzkumu provedeném v roce 2007 na Střední zdravotnické a sociální škole v Chrudimi, která je součástí řetězce škol podporujících zdraví. Tento projekt se svými zásadami snaží vytvářet pozitivní klima školy.

Text představuje částečné výsledky kvantitativního dotazníkového šetření, kde byli dotazováni studenti, jejich rodiče a interní učitelé. Zaměřuje se na posuzování pěti oblastí školního klimatu třemi skupinami respondentů. Dále na rozdíly v hodnocení mezi jednotlivými ročníky školy. Závěrem práce je zjištění, v jaké míře se názory skupin dotazovaných odlišují a jejich souhrnné hodnocení klimatu školy. Celkové názory dotazovaných ukazují na pozitivní školní klima.

Práce přispívá k informovanosti o aktuální tematice klimatu školy a zároveň k evaluaci klimatu na vybrané škole.

Klíčová slova

Klima školy, výzkum školního klimatu, oblasti klimatu školy, projekt Zdravá škola, kvantitativní výzkum, evaluace.

Abstract

Health Promoting School Project – Research of School Climate

The main goal of this contribution is to inform about the research carried out in 2007 on Medical and Social Secondary School at Chrudim that belongs among Health Promoting Schools. The principles of this project are to create a positive school climate.

The text presents partial results of a quantitative questionnaire inquiry, where students, their parents and teachers were examined. It focuses on evaluation of five areas of school climate by three groups of respondents and by four grades of the school. The conclusion is based on the findings that show how the opinions and the overall evaluation of the school climate of the respondent groups differ.

The paper contributes to awareness of the topical issue of school climate and, at the same time, to evaluation of climate of the chosen school.

Key words

School climate, research of school climate, areas of school climate, Health Promoting Schools, quantitative research, evaluation

1 Úvod

Prostředí má na člověka zásadní vliv, který je třeba si uvědomit ve všech oblastech lidského života, ať už v rodině, ve škole či v zaměstnání. Mnozí odborníci ve světě i v České republice zkoumají působení tohoto jevu na člověka a to, jak využívat vlivu prostředí na prožívání a chování zaměstnanců, pacientů, klientů, žáků nebo učitelů. S prostředím souvisí klima, které můžeme zjednodušeně popsat jako působení prostředí a to, jaké pocity a jednání v lidech vyvolává. Stále ještě jde o nový pojem a hlavní cestou k jeho objasnění je výzkum.

Záměrem tohoto textu je popsat vliv zásad projektu Zdravá škola na klima školy, současně informovat o některých předešlých výzkumech s tímto jevem souvisejících. Dále stručně charakterizovat klima na Střední zdravotnické a sociální škole v Chrudimi, která jako první střední škola v ČR získala v roce 2005 titul „Zdravá škola“. Na této škole jsme provedli výzkum jako součást evaluace školy. Využili jsme metodu Dotazníku ke zjišťování kvality školního klimatu.¹ Tento příspěvek shrnuje informace o vybraných částech výzkumu.

2 Zásady projektu Zdravá škola a jejich vliv na klima školy

V prostředí školy stráví každý člověk podstatnou část svého života. Škola je instituce, která má vedle rodiny zásadní vliv na formování lidské osobnosti a na její socializaci. To, jakým způsobem prožíváme a hodnotíme školní prostředí jde ruku v ruce s tím, jaký postoj si vytváříme ke vzdělání i společnosti, do které vstupujeme.

„Klima školy vymezujeme jako specifický projev školního života, který obsahuje celkovou kvalitu prostředí uvnitř školy s ekologickými (materiálními), společen-

¹ KAŠPÁRKOVÁ, J. *Výzkumný nástroj pro evaluaci školního klimatu*. Olomouc : VUP, 2007.

*skými, sociálními a kulturními dimenzemi.*² Kašpárková vymezuje pět oblastí školního klimatu, ze kterých budeme dále vycházet ve výzkumné části. Jsou to: celkový vztah a motivace ke škole, kvality a kompetence učitelů, pravidla ve škole a kázeň ve vyučování, soudržnost třídy jako sociální skupiny a architektonické, estetické a hygienické aspekty školy.³

S klimatem školy úzce souvisí právě zásady projektu „Zdravá škola“, které se snaží tento jev pozitivně ovlivňovat z hlediska věcného, sociálního i organizačního prostředí školy. Ke třem pilířům projektu patří pohoda prostředí, zdravé učení, a otevřené partnerství.⁴

Prvním pilířem je pohoda prostředí, a to jak věcného, tak sociálního i organizačního. Ve škole se řadí k věcnému prostředí veškeré budovy a venkovní prostory. Mělo by být především zdravotně nezávadné, bezpečné, funkční, estetické, podnětné a motivační a v neposlední řadě dostupné. Sociální prostředí vytváří všichni jednotlivci a skupiny ve škole a měli by se vzájemně považovat za rovnocenné partnery. Za důležité pojmy v oblasti sociálního prostředí považují autoři úctu, důvěru, snášenlivost, uznání, účast a empatii, otevřenost a vůli ke spolupráci a pomoci. K organizačnímu prostředí řadí tvůrci programu režim dne, který by měl odpovídat potřebám žáků, zdravou výživu a aktivní pohyb.

Druhý pilíř tvoří smysluplnost, možnost výběru a přiměřenost, spoluúčast a spolupráce a motivující hodnocení, což je souhrnně označeno jako zdravé učení. Informace, které učitelé předávají žákům musí být pro ně srozumitelné a prakticky použitelné ve skutečném životě. K tomu mohou napomáhat jak metody výuky umožňující přímou zkušenost, tak i propojení vyučovacích předmětů do tematických celků. Učitelé by měli přistupovat k žákům individuálně, umožnit jim výběr činnosti podle úrovně jejich schopností a také zohledňovat věkové rozdíly mezi žáky. Ve výuce je samozřejmostí vedení žáků ke spolupráci a k pomáhání si navzájem, nikoli soutěživé prostředí. Každý žák by měl mít dostatek zpětné vazby a uznání ze strany vyučujícího. Zdravé učení tak koresponduje s potřebami učících se žáků a zároveň v nich rozvíjí sebedůvěru, samostatnost, iniciativu a zodpovědnost.

Třetím pilířem je otevřené partnerství založené na demokratickém společenství uvnitř školy, ale také mezi školou a obcí. *„ŠPZ dělá vše pro to, aby se co nejvíce proměňovala z tradiční hierarchické instituce v komunitu organizovanou na demokratických principech, kterými jsou zejména: svoboda a odpovědnost, zachování*

² GRECMANOVÁ, H: *Škola jako sociální instituce. Vyučovací klima. Pedagogická orientace* 2/2003. s. 3–4.

³ KAŠPÁRKOVÁ, J. *Výzkumný nástroj pro evaluaci školního klimatu*. Olomouc : VUP, 2007.

⁴ HAVLÍNOVÁ, M. a kol. *Program podpory zdraví ve škole*. Praha, Portál, 2006, s. 81–204.

*pravidel a spravedlnost, spoluúčast a spolupráce.*⁵ Všechny skupiny ve škole jsou si rovnocenné, mají právo zasahovat do dění ve škole. Škola je otevřena veřejnosti a spolupracuje s obcí zejména v oblasti životního prostředí a volnočasových aktivit. Taktéž se snaží navázat spolupráci s nejbližší mateřskou školou.

3 Výzkum školního klimatu v ČR

Český výzkum školního klimatu vychází především ze zkušeností Ameriky, Austrálie, Německa a Rakouska. První výzkumy proběhly již v 70. letech a zabývaly se především vyučovacím klimatem. V 90. letech byly prováděny výzkumy sociálního klimatu školní třídy, učitelského sboru a klimatu komunikačního. Pro sběr údajů byly využívány především techniky pozorování, dotazníky a sociometrie, které ale vycházely ze zahraničních podmínek a musely být upravovány pro české poměry. Sestavováním českých dotazníků se zabývala Grecmanová (2007). Zabývala se také srovnáním klimatu českých a zahraničních škol. Výsledky potvrzovaly velkou podobnost.⁶

„I když je zatím výzkum školního klimatu záležitostí především výzkumníků, do budoucna by bylo žádoucí seznámit s ním ve větší míře také učitele a ředitele škol. Může jim totiž přiblížit život ve škole, její činnost, působení a význam, přivést je k evaluaci jejich funkcí. Výzkumem školního klimatu mohou zjistit nejen jaké klima ve škole je a na co může mít vliv, ale také jaké prostředí se na něm podílí.“⁷

V souvislosti s klimatem školy a programem Zdravá škola uvádíme výsledky výzkumného šetření, které proběhlo v roce 2001 na celém území ČR a jehož cílem bylo porovnat kvalitu sociálního klimatu na školách podporujících zdraví a na školách, které tento projekt nerealizují. Do výzkumného souboru bylo zahrnuto 33 škol v projektu Zdravá škola a 33 kontrolních (jiných) škol, což činilo více než 6000 respondentů z řad žáků druhého stupně ZŠ.⁸ *„Východiskem byla hypotéza, že výchova ke zdraví a zdravému životnímu stylu a pozitivní sociální klima je potřebným základem, kterým škola předchází výskytu sociálně patologických jevů a současně základem, při kterém se podaří účinněji čelit těm jevům, které se přesto vyskytnou.“⁹* První část výzkumu hledala odpovědi na otázku, jak se žáci

⁵ HAVLÍNOVÁ, M. a kol. *Program podpory zdraví ve škole*. Praha, Portál, 2006, s. 179.

⁶ HRONOVÁ, M. *O výzkumu klimatu na našich školách*. Žurnál UP, č. 20, roč. 12, 2003. Dostupné na <http://www.upol.cz/fileadmin/zuparchiv/XII/cislo20.pdf>, ke dni 26. 1.2008.

⁷ GRECMANOVÁ, H. *Vliv prostředí školy na její klima*. Dostupné na <http://www.rvp.cz/clanek/318/124>, ke dni 1. 11. 2007.

⁸ MŠMT. *Sociální klima v prostředí základních škol v ČR*. In Učitelské noviny 17/2002. s. 16.

⁹ MŠMT. *Sociální klima v prostředí základních škol v ČR*. In Učitelské noviny 17/2002. s. 15.

cítí ve své třídě v situacích spojených s vyučováním. Druhá část zkoumala, co prožívají žáci, když se setkají se šikanováním ve třídě nebo ve škole a jak tuto situaci řeší.

Autoři chápou sociální klima jako subjektivní produkt účinků sociálního prostředí na lidi. To, jak jedinec toto klima vnímá, prožívá a hodnotí, je dáno jeho postavením v dané instituci. Kvalitní klima stírá rozdíly mezi jednotlivci a vyrovnává jejich šance. K vytvoření kvalitního sociálního klimatu velice přispívá právě program Zdravá škola a to zejména tím, že respektuje individuální potřeby všech, dbá na společné vytváření pravidel a jejich dodržování a jejím cílem jsou humanisticky založené postoje všech aktérů, mezi něž patří úcta, důvěra, snášenlivost, uznání, účast, empatie, vstřícnost, vůle ke spolupráci a pomoci.¹⁰

Výsledná zjištění potvrdila předpoklad, že sociální klima je ve školách podporujících zdraví statisticky významně příznivější než ve školách kontrolních. Tyto školy účinněji podporují ochranu dětí před šikanováním. Oba soubory škol se mezi sebou neliší v množství výskytu šikany, ale liší se v míře jejího uvědomování. Děti ze škol souboru Zdravá škola si uvědomují i počáteční stádia šikany a otevřeně o nich komunikují. Nejslabším místem obou souborů škol je nepřipravenost pedagogů v oblasti sekundární prevence šikany.¹¹

S klimatem školy souvisí také dílčí výsledky výzkumu OECD PISA 2003, který nese název „Učení pro život“. Vychází z dat sebraných v květnu 2003 ve 41 zemích z celého světa. V České republice se zapojilo 260 škol, vzorek reprezentoval všechny typy škol. Patnáctiletí žáci vyplňovali mimo jiné dotazníky, kde poskytovali informace o sobě, svých názorech, o rodině a o škole, kterou navštěvují. Další dotazník vyplňovali ředitelé škol. Týkal se informací o škole, jejím prostředí a způsobech řízení, o pedagogických pracovnících.¹²

Jednou ze zjišťovaných oblastí byly postoje žáků ke škole a k výuce a jejich sounáležitost se školou. Nejvyšší míra sounáležitosti byla zjištěna v Rakousku, nejnižší v Japonsku. Česká republika je až na pátém místě od konce v porovnání se zeměmi OECD. Porovnáme-li v tomto ohledu české školy mezi sebou, nejvyšší míru sounáležitosti měla čtyřletá gymnázia, nejhůře dopadla střední odborná učiliště bez maturity. Jako rozhodující prvek působící na žáky v prostředí škol se ukázala individuální podpora žáků učitelem, jeho pomoc, snaha o pochopení učiva a povzbuzování k vyjadřování vlastních názorů žáků. Dále se ukázalo, že

¹⁰ Tamtéž, s. 17.

¹¹ Tamtéž, s. 17–18.

¹² KOUCKÝ, J. a kol: *Učení pro život. Výsledky výzkumu OECD PISA 2003*. Praha: MŠMT, Ústav pro informace ve vzdělávání, 2004. s. 2–3.

prostředí školy nemá samo o sobě silný vliv na výsledky žáků, velký vliv má ale jejich rodinné socioekonomické zázemí. Tyto účinky se vzájemně překrývají. Čistý účinek klimatu školy na výsledky žáků byl vypočítán na 1,4–7,5 %, pokud se ale spojil s účinkem rodinného socioekonomického prostředí žáků, vzrostl v průměru na 22 % v zemích OECD. Analýzy také potvrdily, že výsledky škol ovlivňuje pozitivně míra jejich autonomie (rozdělování prostředků, přijímání učitelů, určování vzdělávací nabídky) Na základě názorů ředitelů byla sestavena míra autonomie škol a jejich klimatu. Z tohoto pohledu je Česká republika na velice dobré úrovni (v pořadí 3. za Nizozemskem a Anglií). Celkově se výsledky výzkumu z oblasti klimatu škol v České republice zlepšily oproti šetření z roku 2000, zůstáváme ale stále pod průměrem OECD.

4 Výzkum školního klimatu na škole podporující zdraví

Chceme informovat o vybraných výsledcích dotazníkového šetření. Zaměříme se na tři oblasti:

- 1. existence rozdílů v hodnocení klimatu školy mezi žáky, učiteli a rodiči**
- 2. existence rozdílů v hodnocení klimatu školy mezi jednotlivými ročníky školy**
- 3. celkové hodnocení klimatu školy.**

Jako metodu jsme použili Dotazník ke zjišťování kvality školního klimatu. Výzkumný soubor tvořili interní učitelé školy, žáci a jejich rodiče. Dotazníky vyplnilo celkem 180 žáků, 131 rodičů a 19 učitelů. Data získaná tímto způsobem jsme podrobili kvantitativní analýze v programu Statistica Cz, verze 6.0. Využili jsme Tuckeyho test HSD pro nestejné počty ve skupinách a dále párový t-test. Výsledky byly posuzovány na hladině významnosti 0,05. Respondenti hodnotili jednotlivé výroky v dotazníku na škále od 1 do 5, kde se polarita známek měnila v závislosti na znění výroku. Na základě této škály jsme vytvořili intervaly pro slovní hodnocení výsledků:

- 1,00–1,50 naprosto negativní hodnocení oblasti
- 1,51–2,50 negativní, špatné hodnocení oblasti
- 2,51–2,90 mírně negativní hodnocení oblasti
- 2,91–3,10 neutrální hodnocení oblasti
- 3,11–3,50 mírně pozitivní hodnocení oblasti
- 3,51–4,50 pozitivní, dobré hodnocení oblasti
- 4,51–5,00 výborné hodnocení oblasti

V tomto textu představíme celkové výsledky hodnocení klimatu školy, budeme přitom vycházet z průměrného hodnocení jeho jednotlivých oblastí.

Průměrné hodnocení všech oblastí klimatu třemi skupinami respondentů

Následující tabulka ukazuje průměrné hodnocení všech oblastí klimatu z hlediska tří skupin dotazovaných.

Tabulka č. 1: Průměrné hodnocení všech oblastí školního klimatu

skupina	oblast 1 průměr	oblast 2 průměr	oblast 3 průměr	oblast 4 průměr	oblast 5 průměr	všechny oblasti průměr
studenti	3,27	3,19	2,76	2,81	3,08	3,02
učitelé	3,69	3,65	3,74	3,31	4,09	3,70
rodiče	3,49	3,40	3,03	3,02	3,36	3,26
Vš. skup.	3,38	3,30	2,92	2,92	3,24	3,15

Studenti hodnotili první oblast klimatu „celkový vztah a motivace ke škole“ mírně pozitivně. Učitelé hodnotili oblast nejlépe, jejich známka je pozitivní, dobrá. Rodiče jsou na rozmezí mezi dvěma zmíněnými skupinami, jejich názor na tuto oblast je mírně pozitivní. Celkové hodnocení oblasti je taktéž mírně pozitivní.

Posouzení druhé oblasti „kvality a kompetence učitelů“ je poměrně shodné s oblastí minulou. Hodnocení žáků je mírně pozitivní. Kantoři ji shledávají jako dobrou, pozitivní. Rodiče jsou opět na rozmezí, jejich hodnocení je mírně pozitivní. Souhrnně je oblast hodnocena spíše pozitivně všemi skupinami.

Třetí oblast „pravidla ve škole a kázeň ve vyučování“ poprvé vykazuje mírně negativní hodnocení a to u žáků. Učitelé se od nich velice liší svým dobrým hodnocením, rodiče se nachází mírně nad průměrem, jejich postoj je podle posuzovací škály neutrální. Celkově převažuje neutrální hodnocení oblasti.

Studenti posuzují čtvrtou oblast „soudržnost třídy jako sociální skupiny“ mírně negativně. Učitelům se jeví mírně pozitivní a rodiče, kteří opět téměř kopírují průměrovou hodnotu ji vidí neutrálně. Celkové hodnocení v tomto případě posuzujeme jako neutrální.

Poslední oblast „architektonické, estetické a hygienické aspekty školy“ je hodnocena nejlépe. Názor studentů je neutrální, učitelé ji hodnotí jako pozí-

tivní, dobrou a rodiče jako mírně pozitivní. Souhrnně je názor respondentů mírně pozitivní.

V porovnání celkového školního klimatu – tedy průměr za všechny stanovené oblasti vedou učitelé, jejichž hodnocení je pozitivní, dobré. Průměrně hodnotí klima rodiče a to mírně pozitivně. Nejhuře vypadá posouzení z pohledu žáků, které je neutrální. Celkově lze říci, že hodnocení školního klimatu všemi skupinami je mírně pozitivní.

Průměrné hodnocení všech oblastí klimatu z hlediska ročníků

Představujeme také tabulku s porovnáním ročníků.

Tabulka č. 2: Průměrné hodnocení všech oblastí školního klimatu

ročník	oblast 1 průměr	oblast 2 průměr	oblast 3 průměr	oblast 4 průměr	oblast 5 průměr	všechny oblasti průměr
1	3,60	3,33	2,96	2,99	3,26	3,23
2	3,48	3,36	3,14	2,86	3,31	3,23
3	3,00	2,88	2,28	2,63	3,07	2,77
4	2,79	3,17	2,59	2,65	2,50	2,74

Na tučně vyznačených číslech je zřejmé, že průměrné hodnocení školního klimatu je stejné u prvního a druhého ročníku a to mírně pozitivní. Mírně negativní je u vyšších ročníků, tedy třetího a čtvrtého.

5 Závěr

Ve většině uvedených případů se potvrdily statisticky významné rozdíly v hodnocení oblastí klimatu školy u vymezených skupin respondentů. Došli jsme tedy k závěru, že názory na školní klima zkoumané školy se ve velké většině liší. Nejčastěji, a to v 1., 2. a 4. oblasti, se naopak v posuzování shodují učitelé a rodiče.

Mezi jednotlivými ročníky školy se shodují žáci 1. a 2. ročníku, ostatní případy se liší. Za zajímavé zjištění považujeme to, že ve vyšších ročnících je pohled na klima výrazně horší než v nižších.

Nejdůležitějším výsledkem je, že nejlépe hodnotí klima školy učitelé a to jako „dobré“, na druhém místě jsou pak rodiče, jejichž posouzení je „mírně pozitivní“ a nejhůře vidí klima studenti a to „neutrálně“. Celkové hodnocení klimatu školy z hlediska všech skupin je pak spíše pozitivní.

Hodnocení klimatu školy je důležitou součástí evaluace ve škole. To, jak působí prostředí na účastníky vzdělávacího procesu, má vliv na jejich postoje ke škole, k učení a v neposlední řadě na celkovou efektivitu a kvalitu vzdělávání. Klima školy může být pozitivně ovlivněno dodržováním zásad spojených s projektem Zdravá škola.

Literatura:

1. Grecmanová, H: Škola jako sociální instituce. Vyučovací klima. Pedagogická orientace, 2/2003.
2. Grecmanová, H. Vliv prostředí školy na její klima. Dostupné na <http://www.rvp.cz/clanek/318/124>, ke dni 1. 11. 2007.
3. Havlínová, M. a kol.: Program podpory zdraví ve škole. Praha, Portál, 2006. ISBN 8071782637.
4. Hronová, M. O výzkumu klimatu na našich školách. Žurnál UP, č. 20, roč. 12, 2003. Dostupné na <http://www.upol.cz/fileadmin/zuparchiv/XII/cislo20.pdf>, ke dni 26.1.2008.
5. Kašpárková, J. Výzkumný nástroj pro evaluaci školního klimatu. Olomouc : VUP, 2007. ISBN 978-80-244-1852-0.
6. Koucký, J. a kol: Učení pro život. Výsledky výzkumu OECD PISA 2003. Praha: MŠMT, Ústav pro informace ve vzdělávání, 2004.
7. MŠMT. Sociální klima v prostředí základních škol v ČR. In Učiteléské noviny 17/2002.

Ilona Jirečková,
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc.
e-mail: jireckova@seznam.cz